

MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adlı eserleri anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Temimî, *eṭ-Tabakâtü's-seriyye* (nşr. Abdül-fettâh M. el-Hulvî), I, 34-36, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi; *Keşfü'z-zunûn*, I, 110-114, 496-499, 746; II, 1098-1099, 1218-1231, 1515-1517, 1622-1623, 1627, 1631-1634, 1981, 1998-1999, 2019, 2031-2040; Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebir* (Şeybânî, *el-Câmi'u's-şâgîr* içinde), Beyrut 1406/1986, s. 18-20; Serkis, *Mu'cem*, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, I, 459, 468-469, 473, 477, 479, 550, 615; II, 251-253, 277-278; *Suppl.*, I, 636-660, 761-762, 849; II, 265-268, 300-301, 424-434, 948-958; M. Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1366/1947, s. 178-224; 900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukçusu Şemsü'l-E'imme es-Serahsî Armağanı, Ankara 1965; Sezgin, *GAS*, I, 393-458; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1974, tür.yer.; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî*, I-II, tür.yer.; Şa'bân M. İsmâil, *Uşûlû'l-fıkḥ: târîḥuh ve ricâlüh*, Riyad 1401/1981, tür.yer.; N. P. Aghnides, *An Introduction to Mohammedan Law and a Bibliography*, Lahore 1981, s. 177-186; Mustafa Said el-Hun, *Dirâse târîhiyye li'l-fıkḥ ve uşûlüh*, Dimaşk 1404/1984, s. 201-212; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1985, mütercim giriş, s. 81-182; Muhammed ed-Desûkî – Emine el-Câbir, *Mukaddime fî dirâseti'l-fıkḥi'l-İslâmî*, Devha 1411/1990, tür.yer.; Ahmet Özel, *Haneî Fıkḥi Âlimleri*, Ankara 1990; a.mlf., "Fıkḥ (Literatür)", *DİA*, XIII, 15-16; N. Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, Oxford 1993, s. 39-66; Eyüp Sait Kaya, *Haneî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerikandî'nin Kitâbû'n-Nevâzil'i* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Muhammed Hamidullah, "Uşûl al-Fıkḥ'ın Tarihi" (trc. Fuad Sezgin), *İTED*, II/1 (1956-57), s. 1-18; İbrahim Hafsi, "Recherches sur le genre "Tabaqât" dans la littérature arabe", *Arabica*, XXIV/1, Leiden 1977, s. 11-17; Muhyî Hilâl es-Serhân, "Taşḥîḥu ḥaṭa'in kebir; Kitâbü Tabakâti'l-fukâhâ'i'l-mensûb ilâ Taşköprizâde hüve l'İbni'l-Hannâ'i", *el-Meurid*, X/3-4, Bağdad 1402/1981, s. 483-497; W. Heffening – [J. Schacht], "Hanafiyya", *EP* (İng.), III, 163; Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 134-135; Salim Ögüt, "Ebû Yûsuf", a.e., X, 264.

AHMET ÖZEL

HANEFİYYE

(bk. HANEFÎ MEZHEBİ).

HÂNEDE

(خواننده)

Ahmet Avni Konuk
(ö. 1938)

tarafından derlenen,
din dışı Türk müzikisi eserlerinin
yer aldığı güfte mecmuası
(bk. KONUK, Ahmet Avni).

HÂNEDE

(خواننده)

Türk müzikisinde bir terim.

Farsça'da "okuyan, okuyucu" anlamına gelen *hânen* kelimesi, Türk müzikisinde yakın zamanlara kadar gerek tek başına gerekse toplu olarak yapılan müzik icrasına sesleriyle katılan erkek ve kadın sanatçıları ifade etmektedir. Hânen de karşılığında Arapça'da erkekler için *mugannî*, kadınlar için *muganniye*, Farsça'da ise *kavvâl* yanında daha çok *güyen* de kelimeleri kullanılmıştır. Nitekim Türk müzikisi tarihinin en büyük isimlerinden Abdülkâdir-i Merâgî, aynı zamanda iyi bir hânen olması sebebiyle Abdülkâdir-i Güyende olarak da anılmıştır. Osmanlı devrinde yazılan eserlerde genellikle hânen kelimesine yer verilmişse de *el-Matla'* (XVI. yüzyıl) gibi bazı Türkçe nazariyat kitaplarında güyendeye de rastlanmaktadır. Türk müzikisinde son zamanlara kadar kullanılan hânen kelimesi artık yerini "ses sanatkârı" ifadesine bırakmıştır.

XVIII. yüzyılın önemli müzikşinaslarından Kantemiroğlu (Dimitrios Cantemir), müzikinin nefesle ve sazla olmak üzere iki şekilde icra edildiğini, nefesle müzik icrasına hânenlik denildiğini söylemektedir (*İlmü'l-musikî*, I, 172). Ayrıca fasıl icrasını hânende faslı, sâzende faslı ve hânen ile sâzendelerin birlikte icra ettikleri fasıl olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Buna göre hânende faslında sırasıyla gazel, beste, nakış, kâr ve yürük semâî formları icra edilir. Hânen ve sâzendelerin birlikte yaptıkları fasılda ise taksimden sonra bir veya iki peşrev çalınır; arkasından hâneneler tarafından gazel, beste, nakış, kâr ve yürük semâî formları okunur. Daha sonra çalınan saz semâisinin ardından bir hânenenin okuduğu gazelle fasıl sona erer (a.g.e., I, 186-187). Bu bilgiler, hânenenin fasıl içinde solo ve koro olarak müzik icrasına nasıl katıldığını göstermektedir.

Müzik faslının yönetimi de hânenelerin vazifeleri arasındadır. Defle usul vurmak suretiyle faslı yöneten kişiye "serhânen" (hânenebaşı, başhânen) denir. Serhânen bu göreviyle günümüz icralarında koro şefini andırmaktadır. Ancak serhânen, topluluğun yöneticisi durumunda olmakla birlikte diğer hânenelerle beraber eser icrasına sesiyle de katıldığından konumu koro şefliği anlayışından oldukça farklıdır. Zira icra esna-

sında uyum, şef aracılığı ile ve onun işaretlerine uymaya çalışarak değil hânen ve sâzendelerin doğrudan doğruya birbirlerini dinlemeleriyle sağlanırdı. Fasıl icrasında çok defa önceden bir program tesbit edilmiş olmadığından repertuarı şartlara göre düzenleme görevi de başhâneneye aitti. Başhânenenin repertuar bilgisi doğrultusunda sünûhata tâbi olarak devam eden icrada hâneneler eserleri kendilerine en uygun ses alanı içerisinde okurlar.

Hânenelikte güzel ses yanında iyi bir müzik bilgisinin de gerekli olduğunu belirtmek gerekir. Bu özellikleri taşıyan hânenelerin ilim sahibi müzikşinaslar arasında daha da itibar göreceğini Abdülkâdir-i Merâgî *Câmi'u'l-elhân ve Makâşidü'l-elhân* adlı eserlerinde belirtmektedir.

Türk müzikisi tarihinin hemen her döneminde usta hâneneler yetişmiştir. XIX ve XX. yüzyılların en meşhur hânenelerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir: Hacı Ârif Bey, Hacı Fâik Bey, Medenî Aziz Efendi, Hacı Kirâmî Efendi, Enderunlu Hâfız Hüsnü Efendi, Hânen Arap İbrâhim, Arap Cemal, Hânen Karakaş, Hânen Nedim, Hâfız Osman, Domates Ahmed, Üsküdarlı Edhem, Celâl Tokses, Hâfız Sâmî, Hâfız Kemal, Hâfız Burhan, Halit Lemi Atlı, Zeki Çağlarman, Münir Nurettin Selçuk.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir-i Merâgî, *Makâşidü'l-elhân* (nşr. Takî Bîniş), Tahran 1977, s. 117-118; a.mlf., *Câmi'u'l-elhân* (nşr. Takî Bîniş), Tahran 1366 hş./1987, s. 191-192; Seydî, *el-Matla'*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3459, vr. 6^a, 7^a, 13^b, 19^b, 29^b, 32^a; Kantemiroğlu, *İlmü'l-musikî*, I, 172, 186-187; Kâzım Uz, *Musikî İstılahatı* (nşr. Gültekin Oransay), Ankara 1964, s. 29; Dihudâ, *Luğatnâme*, XII, 826-827; XXI, 505; XXIII, 612; Cem Behar, *Zaman, Mekân, Müzik*, İstanbul 1993, s. 89-92, 122.

NURİ ÖZCAN

HANEŞ b. ABDULLAH

(حنش بن عبدالله)

Ebû Rişdîn (Ebû Reşîk)
Haneş b. Abdillâh b. Amr
es-San'ânî
(ö. 100/718)

Endülüs ve Mağrib fetihlerine
iştirak eden tâbi.

Dimaşk'ın köylerinden San'a'da doğdu. Sebeî, Dimaşki ve Mısıri nisbeleriyle de anılır. Hayatının önemli bir kısmını Kuzey Afrika'da geçiren Haneş'in oraya ne zaman gidip yerleştiği kesin olarak bi-

linmemekle beraber bölgeye sahâbî Muâviye b. Hudeyc ile birlikte 45 (665) yılında gittiği ve Kayrevan'da en uzun süre ikamet eden bir tâbiî olduğu kabul edilmektedir. Cerbe'nin fethinde (49/669) bulunan Haneş'in Kayrevan şehrinin inşasında da Ukbe b. Nâfi'in yardımcılardan biri olduğu belirtilmektedir. Haneş, Kayrevan'ı kuşatan Küseyle b. Lemzem'e karşı direnip savaşa devam etmek isteyen Züheyr b. Kays'a şehrin boşaltılmasını teklif etmiş ve bu görüş askerler tarafından da desteklenmiştir (63/682). Haneş, Ukbe b. Nâfi'in öldürülmesinden sonra Kayrevan'dan ayrılarak ülkesine geri döndü.

Haneş'in daha sonra Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini desteklediği, onun yenilmesi üzerine (73/692) Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffi'ye esir düştüğü ve Halife Abdülmelik b. Mervân'ın kendisini affettiği rivayet edilmektedir. Bu olayın ardından Haneş tekrar İfrîkiye'ye gitti, Mûsâ b. Nusayr ile birlikte Endülüs'ün fethine katıldı (93/712). Yine onunla beraber Bizanslılar'a karşı yapılan deniz seferlerine iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda Haneş'in Sarakusta'da (Sarakossa) büyük bir cami inşa ettirdiği ve Benblûne (Pamplona) antlaşmasının yazılı metninde imzasının bulunduğu kaydedilmektedir. Kuzey Afrika'daki kuvvetlerin başında bulunan Hassân b. Nu'mân zamanında ilk defa İfrîkiye'nin ticaret malları vergisini toplamakla Haneş görevlendirilmişti (İbnü'l-Faradî, s. 125).

Uzun bir ömür süren Haneş'in Kayrevan'da vefat ettiği ve bölgede torunlarının bulunduğu görüşü yaygın olmakla beraber onun Sarakusta'da öldüğü, kabrinin de şehrin batı tarafında Bâbülyehûd yakınında olduğu anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 127). Nitekim Haneş'in Sarakusta şehriyle ilgisini gösteren bazı rivayetler nakledilmekte, Sarakusta halkının, Haneş'in ve tâbiî Ferkad es-Sincârî'nin bu şehre gömülmesinden sonra Sarakusta'ya zehirli sürüngenlerin girmediğine ve şehrin üzerini kaplayan bir nurun gece gündüz her yerden görüldüğüne inandığı söylenmektedir.

Haneş b. Abdullah Rûveyfi' b. Sâbit, İbn Abbas, Fedâle b. Ubeyd, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Ali'den, ayrıca Kâ'b el-Ahbâr'dan duyduğu hadisleri Mısır'da ve uzun süre oturduğu Kayrevan'da rivayet etmiştir. Kendisinden rivayete bulunanlar arasında oğlu Hâris, İfrîkiye Abdurrahman b. Yezîd, İfrîkiye kadı-

sı Hâlid b. Ebû İmrân ile Mısırlı Âmir b. Yahyâ el-Meâfirî ve Abdülazîz b. Ebû Şa'be'nin adı geçmektedir. Bazı kaynaklarda Haneş'in Hz. Ali'nin Kûfe'deki taraftarları arasında yer aldığı, onun ölümünden sonra (40/661) Mısır'a gittiği zikredilmekteyse de söz konusu bu kişinin Kûfeli Haneş b. Mu'temir olduğu ve 90 (709) yılından önce vefat ettiği bilinmektedir (Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, IV, 493).

Haneş Kayrevan'da bir mescid yaptırmış ve kendi adıyla anılan bu mescidde hadis rivayet etmiştir. Fazilet ve takvâsı ile bilinen Haneş hadis münekkitlerince "sika" ve "sâlih" terimleriyle nitelendirilmiş olup naklettiği hadisler Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'i ile *Kütüb-i Sitte*'ye dahil dört sünende, ayrıca İbn Vehb'in *el-Câmi'*inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 535-536; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 99; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 232; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 291; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, IV, 173, 184; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'it'l-Endelûs*, Kahire 1966, s. 125-127; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 557; Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, IV, 492-493; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 620; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 339-340; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 187; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 57-58; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 277-278; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 119; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 222; Bedrân, *Tehzibü Târîhi Dimaşk*, V, 10-12; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, I, 27, 30, 119, 296, 344; III, 347, 354; Hüseyin b. M. Şevât, *Medresetü'l-hadis fi'l-Kayrevân*, Riyad 1411, II, 524-525; E. Mervân ed-Dâye, "Haneş b. 'Abdullah eş-Şan'ânî", *el-İklil*, I/3-4, San'a 1981, s. 18-38; M. Marin, "Sahaba et tabiun dans al-Andalus: Histoire et légende", *StI*, LIV (1981), s. 25-36.

M. ALİ SÖNMEZ

HANIM SULTAN

Osmanlılar'da
padişah ve şehzade kızlarının
kız çocukları için
kullanılan unvan.

Osmanlılar'ın ilk döneminde padişahların oğulları ve bütün erkek torunları genel olarak **çelebi**, kızları ve kız torunları **hatun** şeklinde anılırdı. Dolayısıyla hânedan mensuplarını halktan ayıran bir unvan henüz ortaya çıkmamıştı. Orhan Bey'in paralarında kullandığı bilinen ve Niğbolu zaferini kazanması sebebiyle ilk defa Abbâsî halifesi tarafından Yıldırım Bayezid'e verilen **sultan** unvanı zamanla padişahların anneleri, çocukları ve torunlarına da yaygınlaştırılarak geniş bir kulla-

nım alanı buldu. Böylece hânedana mensubiyeti belirten bir mahiyet kazanan bu unvan, hânedanın erkek üyeleri için kullanıldığında genellikle isimden önce, hanımlarda isimden sonra gelmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde padişah ve şehzadelerin kızlarının sultan unvanıyla anılmış olması (Özcan, sy. 33 [1982], s. 51) bu kullanımı resmîleştirerek yaygınlaştırmıştır. Zamanla padişahın ve şehzadelerin kızlarının kızlarına da genel olarak "hanım sultan" denilmişse de padişah torunları ilk sırayı almıştır. Bunların erkek çocuklarına ise babalarına nisbetle "paşa oğlu, paşazâde" veya "beyzâde" denilmiş, fakat bunlar özellikle saray mensupları tarafından annelerine nisbetle "sultanzâde" olarak anılmıştır. Hanım sultanların babalarının hânedan mensubu olmaması gerekirdi. Nitekim sultan, şehzade veya şehzade oğullarından biriyle evlenirse kız çocuğuna yine sultan denilirdi. Hanım kelimesinin sultanlar tarafından isim olarak da kullanılması zaman zaman karışıklıklara sebep olmuştur. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Hanım adındaki kızı Hanım Sultan diye anıldığından annesinin sultan olduğu zannedilmiştir.

Hânedana mensup olmanın gerektirdiği birtakım mükellefiyetlerden hanım sultanlar sultanlara nisbetle daha az etkilenirlerdi. Sultanlar, Anadolu'daki hükümdar ailelerinin ve devletin askerî hizmetinde bulunan önemli kişilerle evlendirilirlerken hanım sultanlar, aralarında vezîriâzamların da bulunduğu ileri gelen devlet ricâli ile evlenip sultanlara göre daha bağımsız hareket etmişler (D'Ohsson, VII, 95-96), İstanbul'da kalma mecburiyetleri olmadığından eşlerinin görevlerinin bulunduğu yerlere birlikte gidebilmişlerdir. Hanım sultanların eşleri hânedana ait bir unvana sahip olmadıkları gibi çocukları da hânedan mensubu değildi. Ancak erkek çocukları, sultanzâdeler gibi zaman zaman kapıcıbaşılik ve benzeri görevlere getirilmiştir. II. Abdülhamid zamanında 1311 (1893-94) yılında ihdas olunup hânedan mensuplarından uygun görüleceklerle tevcih edilebilen (*Mütemmim*, s. 185) ve uygulamada vâlide sultanla sultan ve şehzadeler dışındakilere pek verilmemiş olan "hânedân-ı Âl-i Os mân nişanı"nın pek az sayıda hanım sultana verilmesi (Osmanoğlu, s. 105), son dönemlerde onların hânedan içindeki yerlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Gerek eski ve yeni sarayda oturan gerekse saray dışında bulunan hanım sul-